

XORIJIY TILLARDAGI QONUN MATNLARIDA GENDERGA OID TERMINOLOGIYA TAHLILI



<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-260-264>

Iroda Mahmudjanovna Jalolova

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Katta o'qituvchisi,

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada xorijiy tillarda (ingliz, fransuz va nemis tillari misolida) yaratilgan qonun hujjatlarida qo'llaniladigan genderga oid terminologiya lingvistik va huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida gender tenglik tushunchasining normativ-huquqiy matnlarda ifodalanish shakllari, gender neytral va genderga xos terminlarning qo'llanish xususiyatlari hamda ularning semantik yuklamasi o'rganiladi. Shuningdek, xalqaro va milliy qonunchilik matnlarida gender masalasiga doir terminlarning tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinib, ularning huquqiy mazmunni saqlab qolishdagi ahamiyati yoritiladi. Maqola xorijiy tillar va huquqiy matnlar bilan ishlovchi mutaxassislar uchun amaliy va nazariy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: huquqiy matn, xorijiy tillar, gender neytral til, qonun hujjatlari, lingvistik tahlil, huquqiy diskurs, tarjima muammolari, normativ-huquqiy matn

KIRISH

Bugungi globallashuv sharoitida gender tenglik masalasi xalqaro hamjamiyat tomonidan inson huquqlarini ta'minlashning muhim tarkibiy qismi sifatida e'tirof etilmoqda. Ushbu jarayonda gender masalalarining normativ-huquqiy hujjatlarda to'g'ri va aniq ifodalanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, xorijiy tillarda yaratilgan qonun matnlarida qo'llaniladigan genderga oid terminologiya huquqiy mazmunni to'liq yetkazish, kamsitish holatlarining oldini olish hamda gender tenglik tamoyillarini mustahkamlashda muhim vosita hisoblanadi.

Huquqiy matnlar rasmiy uslubda yozilishi, aniq va qat'iy terminlarga asoslanishi bilan ajralib turadi. Shu sababli genderga oid terminlarning tanlanishi va qo'llanishi nafaqat lingvistik, balki huquqiy oqibatlarga ham ega bo'lishi mumkin. Xususan, ingliz, fransuz va nemis tillaridagi qonun hujjatlarida “gender”, “sex”, “gender equality”, “non-discrimination”, “gender-neutral language” kabi tushunchalarning qo'llanishi turli semantik va pragmatik xususiyatlarni namoyon etadi.

Qonun matnlarining tarjimasi jarayonida gender terminologiyasining noto'g'ri talqin qilinishi huquqiy mazmunning buzilishiga olib kelishi ehtimoli mavjud. Shu bois xorijiy tillardagi huquqiy matnlarda genderga oid terminologiyani chuqur tahlil qilish, ularning semantik maydoni va qo'llanish kontekstlarini aniqlash dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada xorijiy tillardagi qonun hujjatlarida uchraydigan genderga oid terminologiya lingvistik va huquqiy jihatdan tahlil qilinib, ularning normativ-huquqiy matnlardagi o'рни va ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijalari

huquqshunoslar, tarjimonlar hamda xorijiy tillar mutaxassisleri uchun ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar metodologiyasi: Mazkur tadqiqot gender tenglik, huquqiy lingvistika hamda normativ-huquqiy matnlarda terminologiya masalalarini yoritishga bag‘ishlangan mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari asosida olib borildi. Gender tushunchasining nazariy asoslari va uning ijtimoiy-huquqiy talqini J. Butler, S. de Beauvoir, R. Connell kabi olimlarning asarlarida keng yoritilgan bo‘lib, ushbu tadqiqotda ularning genderning ijtimoiy konstrukt sifatidagi qarashlari metodologik asos sifatida qabul qilindi.

Huquqiy diskurs va til masalalarini tadqiq etishda N. Fairclough va T. van Dijkning diskursiv tahlilga oid ishlari muhim ahamiyat kasb etdi. Ularning huquqiy matnlarni ijtimoiy hokimiyat va ideologiya bilan bog‘liq holda tahlil qilishga doir yondashuvlari xorijiy tillardagi qonun hujjatlarida gender terminologiyasining funksional vazifasini aniqlash imkonini berdi.

Huquqiy lingvistika va terminologiya masalalarida D. Crystal, P. Tiersma va S. Šarčevićning ilmiy qarashlari asos bo‘lib xizmat qildi. Xususan, P. Tiersmaning huquqiy tilning aniqlik va bir ma‘nolilikka asoslanishi haqidagi fikrlari gender neytral terminlardan foydalanish bilan bog‘liq muammolarni yoritishda muhim nazariy manba bo‘ldi.

Gender neytral til va inklyuziv til masalalari bo‘yicha A. Pauwels, R. Hellinger hamda E. Cameronlarning tadqiqotlari tahlil qilinib, ularning grammatik jins mavjud bo‘lgan tillarda gender tenglikni ifodalashga oid yondashuvlari o‘rganildi. Ushbu ilmiy qarashlar fransuz va nemis tillaridagi qonun matnlarini tahlil qilishda metodik asos vazifasini bajardi. Tadqiqotda BMT, Xalqaro Mehnat Tashkiloti va Yevropa Ittifoqi tomonidan qabul qilingan xalqaro huquqiy hujjatlar, jumladan, gender tenglik va kamsitmaslikka oid konvensiyalar muhim manba sifatida qo‘llanildi. Ushbu hujjatlar xorijiy tillardagi normativ-huquqiy matnlarda gender terminologiyasining standartlashuvini aniqlash imkonini berdi.

Asosiy qism: Gender tushunchasi zamonaviy huquqiy diskursda biologik jins (sex) tushunchasidan farqli ravishda ijtimoiy-madaniy rol va munosabatlar tizimini ifodalovchi kategoriya sifatida qaraladi. Xalqaro huquqiy hujjatlarda, xususan, inson huquqlariga oid konvensiyalarda “gender” atamasi erkaklar va ayollarning jamiyatdagi teng huquqliligi hamda teng imkoniyatlarini ta‘minlash maqsadida qo‘llaniladi. Lingvistik nuqtai nazardan esa gender terminologiyasi til birliklarining semantik maydonini kengaytirib, huquqiy matnlarda neytrallik va inklyuzivlikni ta‘minlashga xizmat qiladi.

Xorijiy tillardagi qonun matnlarida genderga oid terminlarning tanlanishi davlatning huquqiy siyosati va ijtimoiy qarashlari bilan bevosita bog‘liq. Masalan, ingliz tilida “gender” va “sex” atamalari ma‘no jihatidan farqlanib, huquqiy kontekstda aniq funksional vazifani bajaradi. Fransuz va nemis tillarida esa grammatik jins kategoriyasi mavjudligi sababli gender terminologiyasining qo‘llanishi yanada murakkab lingvistik jarayonlarni talab etadi.

Ingliz tilidagi huquqiy hujjatlarda genderga oid terminologiya asosan gender neytral shaklda ifodalanadi. “Person”, “individual”, “spouse”, “parent” kabi terminlar erkak va ayolga nisbatan bir xil huquqiy maqomni anglatadi. Bu holat huquqiy matnlarning inklyuzivligini oshirish bilan birga, kamsitish ehtimolini kamaytiradi.

Fransuz tilidagi qonun matnlarida esa grammatik jins ustunligi sababli gender neytral terminlardan foydalanish masalasi muayyan bahs-munozaralarga sabab bo‘lmoqda. So‘nggi yillarda “écriture inclusive” tushunchasining huquqiy matnlarga kirib kelishi gender tenglikni ta‘minlashga qaratilgan muhim qadam sifatida baholanmoqda. Biroq rasmiy huquqiy uslubda ushbu yondashuvning qo‘llanishi cheklangan bo‘lib qolmoqda.

Nemis tilida esa “Gendern” jarayoni orqali erkak va ayol shakllarini birgalikda ifodalash (masalan, *Bürgerinnen und Bürger*) yoki maxsus belgilar (*Bürgerinnen**) yordamida gender inklyuzivlikka erishishga intilish kuzatiladi. Biroq bunday shakllarning qonun matnlarida qo‘llanishi huquqiy aniqlik va tushunarlilik tamoyillari bilan muvozanatda bo‘lishi lozim.

Huquqiy matnlarning asosiy talabi aniqlik va bir ma‘nolilikdan iborat. Gender neytral tilni qo‘llash esa ayrim hollarda mazmunning murakkablashuviga olib kelishi mumkin. Shu bois xorijiy tillardagi qonun hujjatlarida gender tenglik tamoyillarini aks ettiruvchi terminologiya huquqiy aniqlikni buzmasligi zarur.

Ingliz tilida gender neytral shakllar nisbatan oson tatbiq etilsa, grammatik jins mavjud bo‘lgan tillarda bu jarayon murakkabroq kechadi. Shunga qaramay, xalqaro huquqiy standartlar genderga oid terminologiyada diskriminatsiyadan holi yondashuvni talab etadi. Bu esa milliy qonunchilik matnlarida til siyosatini qayta ko‘rib chiqishga turtki bo‘lmoqda.

Xorijiy tillardagi qonun matnlarini tarjima qilishda gender terminologiyasining to‘g‘ri talqin qilinishi muhim ahamiyatga ega. “Gender equality”, “gender-based discrimination”, “equal opportunities” kabi terminlarning tarjimasida lingvistik ekvivalentlik bilan birga huquqiy mazmun ham to‘liq saqlanishi lozim. Aks holda, normativ-huquqiy hujjatlarning amaliy qo‘llanishida muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Tarjima jarayonida manba tilidagi gender neytral terminlar maqsad tilining grammatik va madaniy xususiyatlariga moslashtirilishi zarur. Bu esa tarjimondan nafaqat til bilimi, balki huquqiy tafakkur va gender masalalariga nisbatan sezgirlikni ham talab etadi.

Xalqaro huquqiy hujjatlar xorijiy tillardagi qonun matnlarida genderga oid terminologiyaning shakllanishida muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Ularning milliy qonunchilikka implementatsiyasi jarayonida terminologik moslik va huquqiy izchillikni ta‘minlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, gender tenglikni ta‘minlashga qaratilgan terminologiya huquqiy madaniyatning ajralmas qismi bo‘lib, u jamiyatda tenglik va adolat tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot xorijiy tillardagi qonun matnlarida genderga oid terminologiyaning huquqiy va lingvistik xususiyatlarini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, gender terminologiyasi huquqiy diskursda nafaqat til birliklari majmui, balki gender tenglik tamoyillarini amalga oshirishning muhim vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Xususan, ingliz, fransuz va nemis tillaridagi normativ-huquqiy hujjatlarda genderga oid terminlarning tanlanishi va qo'llanishi har bir tilning grammatik tuzilishi, huquqiy an'analari hamda jamiyatdagi ijtimoiy qarashlar bilan chambarchas bog'liqdir.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ingliz tilidagi huquqiy matnlarda gender neytral terminlardan keng foydalanilishi huquqiy aniqlik va inklyuzivlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda. Fransuz va nemis tillarida esa grammatik jins kategoriyasi mavjudligi sababli gender terminologiyasini neytral shaklda ifodalash muayyan lingvistik va huquqiy murakkabliklarni keltirib chiqarmoqda. Shunga qaramay, ushbu tillarda ham gender tenglik tamoyillarini aks ettirishga qaratilgan yangi yondashuvlar shakllanib borayotgani aniqlandi.

Tadqiqot davomida gender terminologiyasining tarjima jarayonidagi muammolari ham aniqlanib, huquqiy mazmunni to'liq saqlab qolish uchun tarjimonning lingvistik va huquqiy kompetensiyasi muhim ahamiyatga ega ekani asoslab berildi. Xalqaro huquqiy hujjatlarning milliy qonunchilikka implementatsiyasi jarayonida terminologik izchillikni ta'minlash zarurligi alohida ta'kidlandi.

Umuman olganda, xorijiy tillardagi qonun matnlarida genderga oid terminologiyani chuqur va tizimli tahlil qilish gender tenglikni huquqiy jihatdan mustahkamlash, huquqiy diskursni takomillashtirish hamda huquqiy tarjima sifatini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari kelgusida huquqshunoslar, tarjimonlar va xorijiy tillar mutaxassislari uchun nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Beauvoir S. de. *The Second Sex*. – New York: Vintage Books, 2011. – 832 p.
2. Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. – London: Longman, 1995. – 265 p.
3. Šarčević S. *New Approach to Legal Translation*. – The Hague: Kluwer Law International, 1997. – 336 p.
4. United Nations. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)*. – New York: United Nations, 1979.
5. Holmes J., Meyerhoff M. *The Handbook of Language and Gender*. – Oxford: Blackwell Publishing, 2003. – 590 p.
6. Iroda Mahmudjanovna Jalolova. Methods of Expressing the Meaning of 'Respect' in Jane Austen's Works. (2024). Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 2(12), 46-50. <https://grnjournal.us/index.php/AJRCS/article/view/6341>

7. Jalolova , I. . (2025). TEACHING ENGLISH LEXICAN THROUGH CULTURAL REALITIES: A LINGUISTOCULTURAL APPROACH. *Journal of Multidisciplinary Sciences and Innovations*, 1(4), 1012–1015. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/jmsi/article/view/124443>
8. Sultanova Difuza, Muratova Muzayamhon, & Jalolova Iroda (2020). Computer technology is the best means of Formation learning environment for studying and teaching English language. *Бюллетень науки и практики*, 6 (4), 411-415.